

Отримано: 12 вересня 2020 р.

Прорецензовано: 19 вересня 2020 р.

Прийнято до друку: 22 вересня 2020 р.

e-mail: sokoliukg@ukr.net

DOI: 10.25264/2311-5149-2020-18(46)-17-24

Соколюк Г. О. Експлікація сутності дефініції «розвиток» стосовно соціально-економічних систем. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, вересень 2020. № 18(46). С. 17–24.

УДК: 338. 45.021

JEL-класифікація: B00, O10, P00

ORCID-ідентифікатор: 0000-0003-2589-5376

Соколюк Галина Олександрівна,*кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, адміністрування та готельно-ресторанної справи Хмельницького національного університету*

ЕКСПЛІКАЦІЯ СУТНОСТІ ДЕФІНІЦІЇ «РОЗВИТОК» СТОСОВНО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

У статті здійснено гносеологічний аналіз дефініцій, які відображають різні аспекти використання економічної категорії «розвиток» у межах системного підходу. Аналіз продемонстрував, що в них здебільшого не виокремлюється специфіка соціальної складової економічної системи, а завдання управління абстрагуються від суб'єктності тих, хто підпадає під управлінський вплив. Здійснено експлікацію сутнісного наповнення дефініції «розвиток» і виокремлено ті складові, які відображають специфіку управління соціально-економічними системами згідно концепції «sustainable development».

Ключові слова: системний підхід, структурна збалансованість розвитку, стейкхолдерська взаємодія, «sustainable development».

Соколюк Галина Александровна,*кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, администрирования и гостинично-ресторанного дела, Хмельницкого национального университета*

ЭКСПЛИКАЦИИ СУЩНОСТИ ДЕФИНИЦИИ «РАЗВИТИЕ» В ОТНОШЕНИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ

В статье осуществлен гносеологический анализ дефиниций, которые отражают различные аспекты использования экономической категории «развитие» в рамках системного подхода. Анализ показал, что в них в основном не выделяется специфика социальной составляющей экономической системы, а задачи управления абстрагируются от субъектности тех, кто подпадает под управляющее воздействие. Осуществлено экспликацию сущностного наполнения дефиниции «развитие» и выделены те составляющие, которые отражают специфику управления социально-экономическими системами согласно концепции «sustainable development».

Ключевые слова: системный подход, структурная сбалансированность развития, устойчивое развитие.

Galyna Sokoliuk,*Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of Management, Administration and Hotel and Restaurant Business Department, Khmelnytskyi National University*

EXPLICATION OF THE ESSENCE OF THE DEFINITION “DEVELOPMENT” IN RELATION TO SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS

The article presents an epistemological analysis of definitions that reflect various aspects of the economic category “development” used within the system approach. The analysis shows that these definitions mostly do not single out the features of the social component of the economic system and management tasks are defined from the subjective point of view of those who fall under managerial influence. It has been noted that this approach can be called mechanistic, since the behavioral characteristics of the social component are neglected and the management of the system is considered from the standpoint of one-vector influence of decision-makers. It has been argued that this negatively affects the effectiveness of development management due to the diversity of stakeholders' interests. An explication of the essential content of “development” definition has been made and components that reflect the specifics of the socio-economic systems management according to the concept of “sustainable development” have been identified. Management of socio-economic system structural balance has been proposed to consider as a dynamic process of forming the optimal proportions of its future state, which is determined by the equal vectors of economic and other interests of its actors and their positions coordination meeting the priorities of sustainable development and competitiveness and following the principles of stakeholder interaction and social dialogue. It has been noted that the management of the socio-economic systems development should be carried out both from the

standpoint of achieving structural balance of the system and taking into account the development goals of the system (increasing competitiveness through quality change).

Keywords: *system approach, structural balance of development, stakeholder interaction, management, sustainable development.*

Постановка проблеми. Глобальна економічна криза, що охопила більшість суб'єктів економічної діяльності внаслідок пандемії COVID-19, суттєво звужуючи соціальні (і виробничі) контакти, спонукає їх до переоцінки напрацьованої роками структури економічних і логістичних процесів і шукати кращі рішення для того, щоб зберегти свою функційну придатність і місце на ринку товарів і послуг. Ці рішення можуть мати не тільки короткотерміновий характер (на період пандемії), а й стосуватися радикальних змін бізнес-моделей – для отримання конкурентних переваг у стратегічній перспективі. Та в будь-якому разі вони підпорядковуватимуться законам і закономірностям розвитку, які властиві складним системам.

Для успішного управління розвитком суб'єктів економічної діяльності (досягнення поставлених цілей) необхідно чітко розуміти зв'язок між загальними законами розвитку і закономірностями перебігу економічних процесів у конкретному соціоісторичному контексті, сформулювати концептуальне бачення структури механізму управління розвитком, а також сформулювати необхідний термінологічний апарат для адекватного оперування дефініціями в контексті завдань побудови механізмів і моделей управління розвитком співвідносно різного типу соціально-економічних систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з означеної проблеми. Багатоаспектність і складність управління розвитком соціально-економічних систем зумовлює значну кількість наукових досліджень з цієї проблеми. Більшість із них спирається на методологічний підхід і базові положення теорії систем і своєю основною метою визначають виділення чинників, що впливають на здатність системи до підтримання свого існування у динамічному і висококонкурентному зовнішньому середовищі.

Вагомий внесок у вирішення окремих аспектів проблеми управління розвитком соціально-економічних систем зробили науковці пострадянського простору, які розглядали її у світлі перехідного періоду. Зокрема, слід відзначити роботи Н. Афанасьєва, Є. Короткова, В. Ляшенка, Ю. Погорелова, О. Прокопенко, В. Прохорової, О. Раєвської, В. Рогожина, В. Рудики, О. Шведчикова, О. Юшкевича та ін. [1–10].

Суттєві зміни соціоісторичного контексту в епоху глобалізації збільшили варіативність наукових поглядів на ключові джерела і спонукальні причини розвитку, урізноманітнили підходи до трактування сутності і виокремлення видів розвитку соціально-економічних систем, підвищили інтерес до розроблення моделей та механізмів управління ним стосовно різних цілей і умов функціонування означених систем. І в кожному такому контексті суб'єкти управління прагнуть досягти бажаного результату. Проте, це можливо лише за відповідності обраних моделей і механізмів об'єктивним законам розвитку економічних і соціальних процесів. А забезпечується така відповідність чіткістю розуміння сутності і природи кожного із означених об'єктів і процесів, які мають піддаватися керівному впливу. Для досягнення такої чіткості сутності об'єкта дослідження доцільно здійснити його експлікацію.

Мета і завдання дослідження – здійснити гносеологічний аналіз дефініцій, які відображають різні аспекти використання економічної категорії «розвиток» у межах системного підходу і виділити серед них ті, чиє сутнісне наповнення дає змогу включити їх до понятійно-категоріального апарату управління соціально-економічними системами згідно концепції «sustainable development».

Виклад основного матеріалу дослідження. Експлікація сутності будь-якого терміна – це метод розгортання його значення, який дає змогу пояснити його чіткіше, замінити неточне визначення на точніше через певну множину інших термінів і явищ (лат. explicatio – розгортання, пояснення) [11]. Цей філософський науково-дослідницький підхід до вивчення предметів (явищ) дає змогу ширше окреслити їх сутнісне наповнення, а значить – обрати релевантну теоретичну базу і методологію дослідження, а в ході його проведення ідентифікувати значиму множину чинників, які можуть впливати на перебіг процесу або ж дещо змінювати окремі аспекти його сутнісного наповнення, виділити ключові ознаки (детермінанти) і рушійні сили, вказати на взаємозв'язок чинників із результативністю процесу та ін.

Для експлікації дефініції «розвиток» стосовно соціально-економічних систем доцільно спершу проаналізувати еволюцію теорій економічного розвитку, співвідносячи їх із соціоісторичним контекстом, у якому вони були сформульовані концептуально. Слід зазначити, що вперше ідея розвитку була сформульована давньогрецьким філософом Гераклітом – у вигляді відомого вислову «все тече, все змінюється» [12]. Однак у такому поданні вона лише констатувала факт постійних змін і відображала суто абстрактно-філософський погляд на процеси, які відбуваються в природі та суспільному житті, не вказуючи на доцільність та інструменти цілеспрямованого впливу на них. Наступні покоління філософів уже робили спроби глибше проникнути в сутність цього процесу, підкреслюючи (як І. Кант) те, що розвиток є на-

слідком «ризикованої природи розуму» [13] або результатом «боротьби і подолання суперечностей» (як Г. Гегель [14]).

Ці та інші твердження представників філософського напрямку дослідження природних процесів і тих, що відбуваються за участю людини, доволі глибоко проаналізовані Ю. Погореловим у його роботі [5], де цьому періоду становлення категорії «розвиток» відводиться значна увага – очевидно з огляду на сутнісно-універсальний характер філософського погляду на предмети і явища. Цю важливу місію філософії підкреслював ще Г. Гегель у своїх «Лекціях з історії філософії»: «Філософія є об'єктивна наука про істину, наука про необхідність її пізнання за посередництвом понять (виділено мною – Г.С.), а не ... тканням павутини тверджень» [13]. Цей вислів можна трактувати так, що без чіткості категорійного апарату дослідження його не можна належним чином спланувати, провести й отримати репрезентативні результати, тобто осягнути істину стосовно досліджуваного явища.

При цьому очевидно, що кожне явище має розглядатися з урахуванням як його начал, так і генези того контексту, який більшою мірою відображає особливості сучасного світосприйняття. У такому випадку у трактуванні категорії «розвиток» співвідносно об'єктів дослідження економічної теорії – соціально-економічних систем.

Загалом, наукові погляди на сутність дефініції «розвиток» у її застосуванні до суб'єктів економічної діяльності трансформувались у тісному взаємозв'язку зі зміною основних положень економічної теорії у частині, яка стосується концепцій економічного зростання. Результати ретроспективно-аналітичного огляду світового наукового доробку у цій царині вказують на те, що системоутворювальну роль у ньому відіграють моделі економічного зростання, концептуально обґрунтовані представниками неокласичного та кейнсіанського напрямів економічної теорії, завдяки тому, що вони були методологічно оформлені у вигляді функційних залежностей з виокремленням структурних джерел і рушійних сил зростання. Це моделі Кобба-Дугласа, Фішера, Харрода-Домара, Солоу, Міда, Тінбергена та інших, у яких авторами формалізовано (відповідно до їх бачення) співвідношення внеску різних структурних складових економічної діяльності (виробничих факторів) для максимізації результатів економічного зростання [15; 16].

У цих моделях увага сконцентрована на економічних результатах розвитку і до розгляду беруться виробничі фактори, які сукупно можуть забезпечити економічне зростання – прямі інвестиції, заощадження (ті ж інвестиції, тільки розпорошені за джерелами їх залучення), науково-технічний прогрес. Людський фактор у цих моделях розглядався як один із виробничих факторів – переважно у статусі робочої сили, що фізично має бути учасником виробничого процесу і отримувати за це заробітну плату. Наприклад, це бачимо у модернізованій Я. Тінбергеном моделі Кобба-Дугласа:

$$Y = F(K^\alpha \cdot L^b \cdot e^v); \quad (1.1)$$

де Y – валовий національний продукт; K – середньорічний темп зростання витрат капіталу; L – середньорічний темп зростання витрат праці; α і b – відповідно частки капіталу і праці в національному доході, причому $b = (1 - \alpha)$; e^v – кінетична компонента, що відображає вплив автономного НТП на економічне зростання.

У формалізованому описі зазначених моделей економічного зростання розвиток присутній у прихованій формі – у вигляді технологічного чинника (чинника НТП), який поступово починає займати провідні позиції порівняно з іншими виробничими факторами. Це простежується у моделях Р. Солоу, Дж. Міда і Я. Тінбергена. А дослідження Б. Санто (проведені ним у 80-х рр. ХХ ст.) підтвердили цю домінанту: він довів, що «впродовж одного лише десятиріччя співвідношення факторів економічного зростання промислово-розвинутих країн зазнало разючих змін: 1/4 приросту продукції отримано за рахунок прямого вкладання капіталу, 1/3 – за рахунок підвищення кваліфікації робочої сили і понад 40 % – за рахунок використання наукових відкриттів, винаходів та досліджень, застосування технічних новацій» [17, с. 234]. А саме винаходи й відкриття за умови їх практичного втілення й забезпечують якісні зміни виробничих систем, які підвищують їх продуктивність і позитивно впливають на загальне економічне зростання.

Домінування чинника науково-технічного прогресу як ключового фактора розвитку бачимо і у теорії економічного розвитку Й. Шумпетера [18], та у теорії довгих хвиль [19]. Упровадження нових, більш продуктивних факторів виробництва переводить економічну систему на якісно новий рівень, на якому відновлюється її рівновага із зовнішнім середовищем.

Шумпетеріанського підходу дотримуються і багато науковців пострадянського простору. Так, Н. Афанасьєв, В. Рогожин і В. Рудика розглядають розвиток як процес, що ґрунтується на результатах науково-технічного досягнення і сприяє розвитку виробничих сил та задоволенню потреб суспільства у товарах вищої якості. Конкретизуючи зміст цього процесу стосовно підприємства, вони зазначають, що в ході розвитку відбувається зростання міри ефективності, покращення бізнес-процесів чи управління ними, у результаті чого може бути досягнуто кількісний чи якісний приріст корисного результату порівняно з попереднім рівнем [1].

Визначаючи зміст дефініції «розвиток» з абстрактно-філософського погляду (тобто стосовно усіх видів систем), представники різних наукових течій в економіці були одноставними в тому, що це процес якісних змін, який сприяє поліпшенню стану системи – адже за інших умов не забезпечити економічне зростання. Зокрема, Е. Коротков розглядає розвиток як сукупність змін, наголошуючи на тому, що його результати «ведуть до появи нової якості та зміцнення життєвості системи, її здатності чинити опір руйнівним силам зовнішнього середовища» [10, с. 296].

У такому ж причинно-наслідковому зв'язку бачать зміст і результати розвитку О. Шведчиков [8] та Ю. Погорелов [2], які його розглядали стосовно підприємства. Вони також основний акцент ставили на тому, що розвиток має забезпечувати підвищення життєздатності підприємства – саме це визначається метою управління. При цьому Ю. Погорелов додатково вказував на те, що розвиток сприяє зростанню потенціалу підприємства і внутрішній інтеграції [5, с. 60]. Останнє видається особливо важливим для розуміння того, як саме мають формуватися завдання розвитку для соціальної складової підприємства або ж соціально-економічної системи вищого рівня управління – регіональної або національної економіки. Тобто розвиток, який передбачає вдосконалення матеріальної основи економічних процесів (техніко-технологічна складова бізнес-процесів), має супроводжуватися змінами у виробничих відносинах.

Саме такий зв'язок підкреслюється у сучасному економічному довіднику: «Розвиток – це незворотні, закономірні зміни технологічного способу виробництва (спосіб виробництва, що базується на техніко-економічному поєднанні речових і особистісних факторів виробництва, комплексі техніко-технологічних відносин між речовими елементами продуктивних сил і системі техніко-економічних відносин)» [20, с. 623]. Проте це визначення, яке можна вважати найбільш чітким з погляду закладеного у ньому змісту того, що відбувається і яке можна застосувати до будь-яких соціально-економічних систем, не містить управлінського контексту (які цілі ставить перед собою суб'єкт управління, плануючи стратегію розвитку, якими мають бути нові техніко-економічні відносини у новому стані системи, як ці відносини впливатимуть на досягнення поставлених цілей).

Таку ж приблизно позицію бачимо і у визначенні В. Ляшенка: характеризуючи зміст якісних результатів розвитку, він зазначає: «У результаті розвитку виникає новий якісний стан об'єкта, що виступає як зміна його складу чи структури (тобто виникнення, трансформація чи зникнення його елементів і зв'язків)» [4, с. 92]. Як бачимо, він виділяє структурну основу якісних змін – і нова структура потребує нових зв'язків. З позицій завдань управління розвитком важливо забезпечити цим зв'язкам таких характеристик (зокрема, інформаційної оперативності), які б відповідали новому стану системи і новим цілям управління.

На структурній складовій розвитку наголошує і О. Юшкевич, зазначаючи що це здійснюється «... для досягнення кращого поєднання елементів структури, що посилює, підвищує вихідні показники системи порівняно з показниками її попереднього стану...» [7]. До цього варто додати, що таке впорядкування сприяє більшій узгодженості в організаційній взаємодії, а значить, поліпшує якість соціальних відносин у системі. Це надзвичайно важливо з точки зору забезпечення керованості нею, що важливо для успішного досягнення управлінських цілей.

На зв'язок змісту розвитку і цілей управління прямо вказує О. Раєвська, яка трактує розвиток як «унікальний процес трансформації відкритої системи в просторі і часі, який характеризується перманентною зміною глобальних цілей її існування шляхом формування нової дисипативної (пов'язаної з витратами) структури і переведенням в новий аттрактор (напрямок) функціонування» [6, с. 108]. У цьому визначенні підкреслюється цілеорієнтованість структурних змін, водночас вони (як видно із визначення) мають здійснюватися для зміни вектора (аттрактора) функціонування. Останнє доповнення можна вважати дискусійним, оскільки не завжди розвиток передбачає радикальні зміни у стані системи: є еволюція і революція. І стосовно зміни глобальних цілей теж можна дискутувати: вони більш властиві революційним процесам. Проте важливо те, що О. Раєвська акцентує на необхідності управління процесом, оскільки визначення цілей є невід'ємною складовою будь-якого управлінського процесу.

У сучасному філософському енциклопедичному словнику терміну «розвиток» надаються такі сутнісні характеристики, як «незворотні, спрямовані, закономірні зміни матеріальних та ідеальних об'єктів» [21, с. 561]. Ці характеристики прямо вказують на можливість втручання у процес розвитку (спрямованість), навіть якщо зміни є закономірним процесом, на які впливає лише середовище існування об'єкта, до якого він пристосовується, щоб продовжити існувати. І сучасні науковці у своїх дослідженнях все більше стали підкреслювати необхідність управління якісними змінами для досягнення певної мети, особливо якщо це стосується таких економічних систем, як підприємство або інший суб'єкт господарювання [9].

Та здебільшого в таких визначеннях не виокремлюється специфіка соціальної складової економічної системи, завдання управління абстрагуються від суб'єктності тих, хто підпадає під управлінський вплив. Це підхід можна назвати механістичним, він передбачає відсутність опору змінам з боку найманих

працівників, а управління системою розглядається з позицій одновекторного впливу топ-менеджменту, реалізація рішень якого позитивно або негативно відображається на стані системи і її економічних характеристиках.

Очевидно, що в контексті соціально-економічних систем до складу чинників, які зумовлюють досягнення цілей розвитку необхідно додати і поведінкові особливості тих соціальних груп (так званих стейкхолдерів – внутрішніх чи зовнішніх), які прямо чи опосередковано впливають на реалізацію управлінських впливів. Вектори їх інтересів здебільшого відрізняються, тому напрям розвитку є результатом балансування цих інтересів – і особливо тих груп стейкхолдерів, які є стратегічно важливими у планованій перспективі.

У ході розвитку порушуються збалансованість і рівновага будь-якої природної системи, але в соціально-економічних системах у підтриманні динамічної рівноваги важливо враховувати мотиваційні чинники їх переходу в нову якість. Тому тривкий або сталий розвиток соціально-економічної системи забезпечується збалансованістю економічних, екологічних, соціальних та інституціональних параметрів. І в цьому контексті доцільно погодитись із твердженням, що співвідношення між параметрами системи дають змогу виявити певні закономірності розвитку [7]: посилення в часі взаємозалежності та взаємодії параметрів розвитку; оптимізація збалансованості параметрів системи формує умови для сталого розвитку в довгостроковому періоді; зниження збалансованості рівня системи за будь-яких негативних змін її параметрів уповільнює розвиток, що може спричинити нестійкий стан системи.

У контексті цього дослідження результатом ефективного управління має бути підтримання структурної збалансованості розвитку, тобто такого співвідношення якісних (чи кількісних) змін у структурних ланках системи, завдяки якому вона могла б протидіяти зовнішнім негативним впливам, зберігаючи динамічну рівновагу і життєздатність у довгостроковому періоді, показуючи при цьому сталу позитивну динаміку. Ці зміни можуть бути різні за масштабом і функційним призначенням для соціально-економічних систем різного рівня підпорядкованості.

Узагальнюючи викладене вище, можна стверджувати, що у більшості трактувань науковців підкреслюється, що в результаті розвитку системи виникає її новий якісний стан; він може мати нові елементи (складники) і нову або удосконалену структуру (унаслідок появи, перетворення чи зникнення як окремих елементів, так і зв'язків між ними). Водночас розвиток може розглядатися як із позицій складових і результатів процесу, так і з урахуванням основних рушійних сил або чинників, що спонукають до змін. Врахування усіх цих характеристик розвитку необхідне для досягнення цілей управління, що й ставилось метою експлікації цієї дефініції. Узагальнене бачення сукупності характеристик розвитку, які відображають його сутнісне наповнення співвідносно об'єкта управління «економічна система», подано на рис. 1, у якому частково використано підходи до опису змісту розвитку О. Вінніченко [22] та розширено і наповнено їх новим змістом для повноти експлікації даної дефініції з урахуванням завдань управління.

Необхідність управління якісними змінами для досягнення певної мети є незаперечною істиною у науковому середовищі. На цьому особливо наголошує Ю. Погорелов, вказуючи, що однією із ознак розвитку підприємства є «можливість цілеспрямованого впливу на розвиток або ступінь його залежності від цілеспрямованих дій суб'єкта розвитку» [5, с. 150]. Адже саме завдяки цьому втручанню зміни можуть набувати різного характеру і приносити різний результат.

При цьому багато авторів підкреслюють, що метою якісних трансформацій системи є підвищення її здатності протидіяти негативним впливам зовнішнього середовища, а значить – життєздатності. Очевидно, що зміст і масштаби якісних змін залежать від ролі того чи того елемента у підтриманні життєздатності даної економічної системи і мають стосуватися першочергово саме тих, що є в певному ринковому контексті ключовими.

Звідси управління структурною збалансованістю розвитку соціально-економічної системи запропоновано розглядати як динамічний процес формування оптимальних пропорцій її майбутнього стану, який визначається рівнодійною векторів економічних та інших інтересів сукупності її акторів, узгодження позицій яких має відповідати пріоритетам сталого розвитку і конкурентоспроможності та відбуватися за принципами стейкхолдерської взаємодії і соціального діалогу.

Якщо опиратись на висловлене нами раніше твердження про те, що стале економічне зростання будь-якої соціально-економічної системи є результатом її конкурентоспроможності, а конкурентоспроможність є здатністю формувати і реалізувати конкурентні переваги, створюючи продукти (послуги) з вищою, ніж у провідних конкурентів споживчою цінністю на обраному сегменті ринку [23, с. 90], то логічним може бути висновок про те, що в контексті управління розвитком слід обов'язково формувати інструментарій для стимулювання тих видів діяльності, які здатні створювати таку цінність для споживачів. В контексті концепції сталого розвитку – це не тільки створення матеріальних цінностей для задоволення людських

потреб, а й мінімізація негативних наслідків інтенсифікації науково-технічного прогресу для соціуму – профілактика виникнення соціальних проблем, заходи зі збереження довкілля.

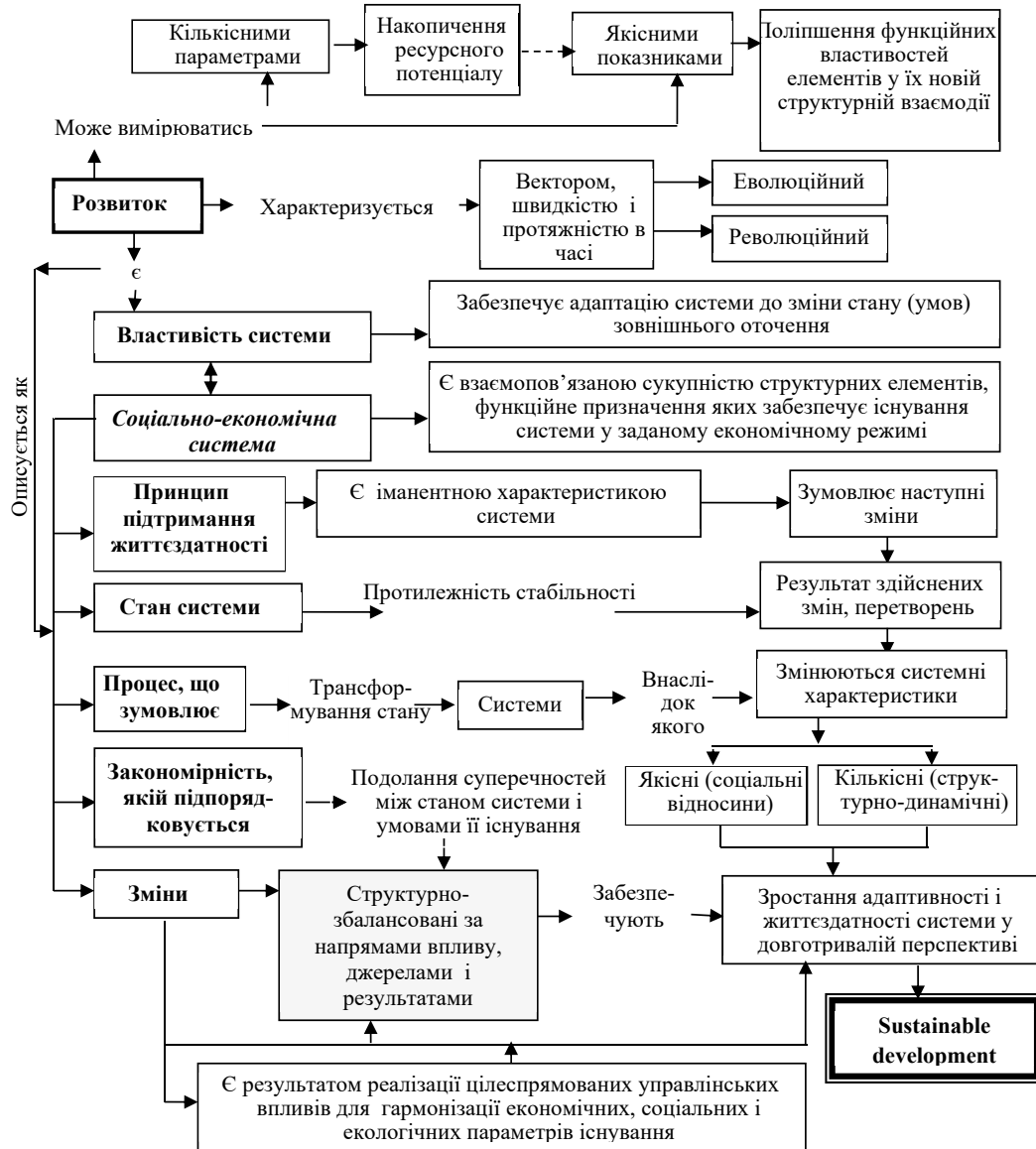

Рис. 1. Експлікація сутності дефініції «розвиток» стосовно соціально-економічної системи

Джерело: розробка автора.

Водночас для реалізації завдань сталого розвитку національної економіки важливо забезпечити ефект самонавчання об'єктів управління. Для цього слід встановити обґрунтовані (в розрізі визначених пріоритетів) співвідношення між стимулами і антистимулами. Останні у вигляді різного роду штрафних санкцій мають бути доволі відчутними у порівнянні із можливою вигодою від такої поведінки, яка є шкідливою для системи в цілому і забороняється або не схвалюється суб'єктом управління. Ці стимули й антистимули мають набувати більш індивідуалізованих рис при переході з макrorівня на мезорівень (окремих галузей чи сфер діяльності) і на внутрішньоорганізаційний рівень та рівень окремої людини.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У роботі здійснено експлікацію сутнісного наповнення дефініції «розвиток» співвідносно соціально-економічних систем. Зважаючи на особливості функціонування соціально-економічних систем зазначено, що управління їх розвитком необхідно здійснювати як з позицій завдань досягнення структурної збалансованості системи для підтримання її у стані динамічної рівноваги в ході розвитку, так і з огляду на цілі розвитку системи (нарощування конкурентоспроможності завдяки якісним змінам). Водночас важливо зважати на те, що і цілі розвитку, і засоби й методи їх реалізації у економічних системах обираються людьми, рефлексію і поведінкові переваги яких доволі

складно передбачити. Тому ці особливості соціально-економічних систем також необхідно враховувати при формуванні **механізмів управління їх розвитком**. Реалізація цього завдання має стати предметом наступних досліджень.

Література

1. Афанасьев Н. В., Рогожин В. Д., Рудыка В. И. Управление развитием предприятия: монография. Харьков : ИД «ИНЖЭК», 2002. 184 с.
Afanas'ev, N. V., Rogozhin, V. D., Rudyka, V. I. (2002) *Upravlenie razvitiem predpriyatiya: monografiya* [Enterprise Development Management: Monograph]. Har'kov : ID «INZHEK». [in Russian]
2. Погорелов Ю. С. Категория развития та її експлейнарний базис. URL: [http:// tpe.econom.univ.kiev.ua/data/2012_27_1/Zb27_1_04.pdf](http://tpe.econom.univ.kiev.ua/data/2012_27_1/Zb27_1_04.pdf) (дата звернення: 18.06.2020).
Pohorielov, Yu. S. Kategoria rozvytku ta yii ekspleynarniy bazys [Category of development and its explanatory basis]. < [http:// tpe.econom.univ.kiev.ua/data/2012_27_1/Zb27_1_04.pdf](http://tpe.econom.univ.kiev.ua/data/2012_27_1/Zb27_1_04.pdf) > [in Ukrainian] (18 June 2020)
3. Устойчивое развитие предприятия, региона, общества: инновационные подходы к обеспечению : монография / под общ. ред. д-ра экон. наук, профессора О. В. Прокопенко. Польша : «Drukarnia i Studio Graficzne Omnidium», 2014. 474 с.
Ustojchivoe razvitie predpriyatiya, regiona, obshchestva: innovacionnye podhody k obespecheniyu : monografiya (2014) [Sustainable development of an enterprise, region, society: innovative approaches to provision: monograph] pod obshch. red. d-ra ekon. nauk, professora O. V. Prokopenko. Pol'sha : «Drukarnia i Studio Graficzne Omnidium». [in Russian]
4. Ляшенко В. И. Регулирование развития экономических систем: теория, режимы, институты. Донецк : ДонНТУ, 2006. 668 с.
Lyashenko, V. I. (2006) *Regulirovanie razvitiya ekonomicheskikh sistem: teoriya, rezhimy, instituty* [Regulation of the development of economic systems: theory, regimes, institutions]. Doneck: DonNTU. [in Russian]
5. Погорелов Ю. С. Природа, рушійні сили та способи розвитку підприємства: монографія. Харків : АДВА, 2010. 352с.
Pohorielov, Yu. S. (2010) *Pryroda, rushiini syly ta sposoby rozvytku pidpriemstva: monohrafiya* [Nature, driving forces and ways of enterprise development: monograph]. Kharkiv: AdvA [in Ukrainian]
6. Раевнева О. В. Управление развитием предприятия: методология, механизмы, модели. Харків : ИНЖЕК, 2006. 496 с.
Raevneva, O. V. (2006) *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli* [Enterprise development management: methodology, mechanisms, models]. Kh.: INZHEK [in Ukrainian]
7. Юшкевич О.О. Систематизация взглядов до теории развития предприятия как открытой системы. *Вісник ЖДТУ*. 2011. № 2 (56). Ч. 2. С. 179–183.
Yushkevych, O.O. (2011) *Systematyzatsiia pohliadiv do teorii rozvytku pidpriemstva yak vidkrytoi systemy* [Systematization of views on the theory of enterprise development as an open system]. *Visnyk ZhDTU* [Bulletin of ZhSTU]. no 2 (56). P 2. 179-183. [in Ukrainian]
8. Шведчиков О. А. Терминологичний аналіз основних понять системи розвитку підприємства. *Вісник Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля*. 2010. № 11 (153). Ч. 2. С. 177–182.
Shvedchykov, O. A. (2010) *Terminolohichnyi analiz osnovnykh poniat systemy rozvytku pidpriemstva* [Terminological analysis of the basic concepts of the enterprise development system]. *Visnyk Skhidnoukr.nats. un-tu im. V. Dalia* [Bulletin of East Ukraine. nat. un. named by V. Dahl]. no 11 (153). P 2. 177-182 [in Ukrainian]
9. Прохорова В. В. Системні завдання дослідження управління розвитком підприємства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2009. № 31. С.153–164.
Prokhorova, V. V. (2009) *Systemni zavdannia doslidzhennia upravlinnia rozvytkom pidpriemstva* [System tasks of research of the enterprise development management]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi* [Problems of system approach in economy]. no 31. 153-164 [in Ukrainian]
10. Коротков Э. М. Концепции менеджмента. Москва : Дека. 1997. 304 с.
Korotkov E. M. (1997) *Konceptii menedzhmenta* [Management concepts]. Moskva: Dekka. [in Russian]
11. Експлікація. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 19.06.2020).
Eksplikatsiia [Explication]. *Vikipediia* [Wikipedia] < <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F> > [in Ukrainian] (19 June 2020)
12. Развитие. *Философия: Энциклопедический словарь*. под редакцией А. А. Ивина Москва : Гардарики. 2004. URL: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/1013 (дата звернення: 19.06.2020).
Razvitie [Development]. (2004) *Filosofiya: Enciklopedicheskij slovar'* [Philosophy: Encyclopedic Dictionary]. pod redakciej A. A. Ivina Moskva : Gardariki. < http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/1013 > [in Ukrainian] (19 June 2020)
13. Кант И. Прологомени до кожної майбутньої метафізики, яка може постати як наука. Переклад з німецької В. Терлецький. Київ : ППС-2002, 2005. 178 с.
Kant, I. (2005) *Prolehomeny do kozhnoi maibutnoi metafizyly, yaka mozhe postaty yak nauka* [Prolegomenos to every future metaphysile that can appear as a science]. Pereklad z nimetskoj V. Terletsyky. Kyiv : PPS-2002. [in Ukrainian]

14. Гегель Г. В. Ф. Сочинения: в 14 т. пер. с нем. Б. Г. Столпнер. Ленинград : Партийное издательство, 1932. Т. 9, Кн. 1. Лекции по истории философии. 340 с. URL: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=41134> (дата звернення: 09.07.2020).

Gegel', G.V.F. Sochineniya [Essays]: in 14 t. per. s nem. B. G. Stolpner. L. : Partijnoe izdatel'stvo, 1932. Vol. 9, Book. 1. Lekcii po istorii filosofii [Lectures on the history of philosophy] [in Russian] (09 July 2020)

15. Хиршман А. Теория развития: кейнсианские модели становления рыночной экономики. *Вопросы экономики*. 2000. № 6. С. 137–156.

Hirshman, A. (2000) Teoriya razvitiya: kejnzianski modeli stanovleniya rynochnoj ekonomiki [Development theory: Keynesian models of the formation of a market economy]. *Voprosy ekonomiki* [Economic issues]. no 6. 137-156. [in Russian]

16. Харрод. Теория экономической динамики: пер. с англ. В. Е. Маневича; под ред. В. Г. Гребенникова. Москва : ЦЭМИ РАН, 2008. 210 с.

Harrod (2008) Teoriya ekonomicheskoi dinamiki [Theory of economic dynamics]: per. s angl. V. E. Manevicha; pod red. V. G. Grebennikova. Moskva : SEMI RAN. [in Russian]

17. Санто Б. Инновация как средство экономического развития : пер. с венг.; под ред. Б. В. Сазонова. Москва : Прогресс, 1990. 325 с.

Santo, B. (1990) Innovaciya kak sredstvo ekonomicheskogo razvitiya [Innovation as a means of economic development] : per. s veng.; pod red. B. V. Sazonova. Moskva : Progress [in Russian]

18. Шумпетер Й. Теория економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. Київ : Видавництво НаУКМА, 2011. 244 с.

Shumpeter, Y (2011) Teoriia ekonomichnoho rozvytku. Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsykladu [Theory of economic development. Research of profit, capital, credit, interest and economic cycle]. Kyiv : Vydavnytstvo NaUKMA [in Ukrainian]

19. Меньшиков С. М., Клименко Л. А. Длинные волны в экономике. Когда общество меняет кожу. Москва : Междунар. Отношения. 1989. 272 с.

Men'shikov, S. M., Klimenko, L. A. (1989) Dlinnye volny v ekonomike. Kogda obshchestvo menyaet kozhu [Long waves in the economy. When society changes skin]. Moskva : Mezhdunar. Otnosheniya. [in Russian]

20. Економічна енциклопедія: у 3-х томах. Т.2 / редкол.: С. В. Мочерний (відп.ред.) та ін. Київ : Академія, 2002. 848 с

Ekonomichna encyklopediya [Economic encyclopedia] (2002) : u 3-h tomah. T. 2 / Redkol.: S. V. Mochernij (vidp. red.) ta in. Kyiv : Akademiya. [in Ukrainian]

21. Философский энциклопедический словарь / гл. ред.: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. Москва : Сов. энцикл., 1989. 1068 с.

Filosofskij enciklopedicheskiy slovar' [Philosophical Encyclopedic Dictionary] (1989) Gl. red.: L.F. Il'ichev, P.N. Fedoseev, S.M. Kovalev, V.G. Panov. Moskva: Sov. encikl. [in Russian]

22. Вініченко О. М. Характеристика, види та сутність розвитку підприємства. *Агросвіт*. 2015. № 15. С. 49–57.

Vinichenko, O. M. (2015) Kharakterystyka, vydy ta sutnist rozvytku pidpriemstva [Characteristics, types and essence of enterprise development]. *Ahrosvit*. no 15, 49-57 [in Ukrainian]

23. Стадник В. В., Йохна М. А., Соколюк Г. О. Стратегія диверсифікації в управлінні міжнародною конкурентоспроможністю підприємства: монографія. Хмельницький : ПП Гонта А. С., 2013. 200 с.

Stadnyk, V. V., Yokhna, M. A., Sokoliuk, G. O. (2013) Stratehiia dyversyfikatsii v upravlinni mizhnarodnoiu konkurentospromozhnistiu pidpriemstva: monohrafiia [Strategy of diversification in the management of the enterprise international competitiveness: monograph]. Khmelnytskyi : PP Honta A.S. [in Ukrainian]